

transactiekosten door verbeteringen in het transportsysteem (bouw van kanalen, spoorwegen, wegen) na te streven. Kort na de eeuwwisseling werd het stimulerend energiebeleid uitgebreid met staatsexploitatie van steenkolenmijnen. Sedert 1880 was de landbouw een voorwerp van overheidszorg geworden. Pas in de jaren dertig en veertig werd daar een regionaal industrialisatiebeleid aan toegevoegd. Het was succesvoller dan de auteurs met hun lange beschouwing over het echec in de scheepvaartsector suggereren. In Franstalige studies — de auteurs noemen er in hun literatuurlijst geen enkele — wordt in dit verband gewezen op de gelijkmatiger inkomensverdeling tussen stad en platteland en het afvlakken van de regionale verschillen in werkloosheid tussen 1950 en 1970 als uitvloeisel van het industrialisatiebeleid'. André Fischer voegde er in zijn omvangrijke studie over de moderne Nederlandse industrialisatie nog een heel rijtje fenomenen aan toe, zoals de relatieve groei van de werkgelegenheid en de verschuiving in het zwaartepunt van electrotechnische en metallurgische nijverheid naar de buitenprovincies, waar een lage specialisatiegraad behouden bleef. In een door hem uitgevoerde *shift- en share-analyse* blijken allocatiemechanismen buiten de randstad zeer werkzaam, maar verloopt de mutatiewaarde daaraan omgekeerd².

De boeiende studie van Van Zanden en Griffiths roept de vraag op of hun uiterst waardevolle aanzet tot een verklaring van de economische ontwikkeling van Nederland sedert het begin van de twintigste eeuw op macro-economische grondslag niet moet worden vervangen door een verklaringsmodel, gebaseerd op micro-economische uitgangspunten. Het specifieke karakter van de Nederlandse economie wordt dan duidelijk. Het aantal verklarende variabelen neemt toe. Dit laatste geldt met name voor overheid en welzijn. Daarmee zij niet gesuggereerd dat het geschiedbeeld afhankelijk is van de theorie die toevallig uit de kast rolt. Integendeel, er is behoefte aan historische discussies, waarbij zelfs de gedachte aan een *Deus ex Machina* van stonde af aan wordt verworpen.

J. C. G. M. Jansen

1 W. T. M. Molle, J. H. P. Paelinck, 'L'impact des politiques industrielles en Belgique et aux Pays-Bas' in: Sidjanski et Rieg, *Les politiques régionales en Europe* (Lausanne, 1985) 37-43.

2 A. Fischer, *L'industrialisation contemporaine des Pays-Bas. Recherches sur l'évolution des régions périphériques* (Parijs, 1980).

H. van Zon, *Tachtig jaar RIVM* (Assen-Maastricht: Van Gorcum, 1990, xiv + 419 blz., f75,-, ISBN 90 232 2574 0).

Het is verheugend dat het Rijksinstituut voor volksgezondheid en milieuhygiëne (RIVM) opdracht heeft gegeven tot het schrijven van een gedenkboek. Het RIVM, dat in 1984 is ontstaan uit de samenvoeging van het Rijksinstituut voor drinkwatervoorziening (RID), het Instituut voor afvalstoffenonderzoek (IVA) en het Rijksinstituut voor de volksgezondheid (RIV), heeft immers een lange voorgeschiedenis waarin zich de bemoeienis van de rijksoverheid met de volksgezondheid in de twintigste eeuw aftekent. Het is voor het eerst dat over dit recente verleden een dergelijke omvangrijke studie is verschenen.

Van Zon beschrijft op boeiende wijze de discussies die in 1909 leidden tot de oprichting van het Centraal laboratorium ten behoeve van het staatstoezicht op de volksgezondheid, de voorloper van het RIV. In 1910 kon het gebouw op de hoek Sterrenbos/Catharijnesingel te Utrecht worden betrokken. Tot de werkzaamheden van het Centraal laboratorium behoorde bacteriologisch onderzoek van monsters van patiënten verdacht van besmettelijke ziekten zoals

cholera, difterie, tuberculose, tyfus en syfilis. Het chemisch-farmacologisch onderzoek richtte zich onder andere op de kwaliteit en de verontreiniging van water waartoe soms werd samengewerkt met de latere fusiepartner het RID.

In 1934 kwam een eerste samenvoeging tot stand van het Centraal laboratorium met het Rijks-serologisch instituut, waar sera en vaccins werden geproduceerd ter bestrijding van besmettelijke ziekten, tot RIV. Met de voorgeschiedenis van dit laatste instituut, dat in 1894 als particuliere onderneming onder de naam Bacterio-therapeutisch instituut was opgezet door de Utrechtse hoogleraar Ch. H. H. Spronck (1858-1932), geeft Van Zon een mooi contrast tussen de mogelijkheden van een privé bedrijf waarin 'initiatieven niet in langdurige correspondenties met departementale ambtenaren ... verzenden' en het ambtelijke geharrewar over het Centraal laboratorium. Onder de directie van J. Spaander (1914-1988) kwam het RIV tot grote bloei in de jaren 1950-1980. De instelling ontwikkelde zich tot een nationaal en internationaal erkende autoriteit op het gebied van volksgezondheid en milieuhygiëne. Deze huidige situatie heeft Van Zon 'in een aantal markante' lijnen beschreven (363 vlg.). Aangezien Van Zon instituutsgeschiedenis schrijft, wordt niet belicht hoe deze positie is ontstaan in verhouding tot die van andere organisaties in Nederland, met name die van de TNO organisaties: de in 1940 opgerichte Voedingsorganisatie en de in 1950 opgerichte Gezondheidsorganisatie. Evenmin nemen wij kennis van relaties in internationaal verband.

De geschiedenis van het RIVM zoals die door Van Zon is te boek gesteld, heeft de werkers van het instituut ongetwijfeld het gevoel gegeven dat zij staan op de schouders van hun voorvaders. Het is in dat opzicht een geslaagd boek te noemen. Verzorgd uitgegeven met een milieu-groen harde kaft, rijk geïllustreerd met uitstekend afgedrukte historische foto's, is het een sieraad in de boekenkast. Van Zons tekst laat zich prettig lezen, een niet te onderschatten prestatie als men bedenkt hoeveel archieven en verslagen Van Zon heeft door moeten werken om tot dit resultaat te komen. Door het ontbreken van notenapparaat, literatuuroverzicht en bronvermelding is voor de historicus echter op volstrekt onvoldoende wijze na te gaan hoe Van Zon tot zijn tekst is gekomen. Neem daarbij nog het feit dat hij het vermelden van persoonsnamen voornamelijk beperkt tot de bijschriften bij de foto's, dan bekruipt de lezer het onbehagelijke gevoel rond te lopen in een museum met afgeplakte teksten. Wie zou 'een speciale medewerkster, een kinderarts' zijn die zich vanaf 1962 ontwikkelde tot 'een internationale autoriteit inzake bijverschijnselen na kinkhoestvaccinatie' (282)? En wie is 'een medewerker van het RIV, tot dan toe bioloog bij de Farmacologische onderafdeling', die in 1940 het Centraal instituut voor voedingsonderzoek (niet Voedingsmiddelenonderzoek) in het leven riep (147-148)? Op deze laatste vraag kan ik uit betrouwbare bron antwoord geven: het is mijn vader, dr. M. van Eekelen (1905-1989), één van de door Van Zon geïnterviewde personen.

A. de Knecht-van Eekelen

J. de Vries, ed., *Nederland 1913. Een reconstructie van het culturele leven* (Amsterdam: Meulenhoff-Landshoff, 1988, 264 blz., f49,50, ISBN 90 290 8090 6).

In 1988 bestond het Frans Hals museum in Haarlem 75 jaar. Dat is herdacht met een tentoonstelling waarin het openingsjaar centraal stond. Ik hebde tentoonstelling gezien en vond die een nogal hybrisch karakter dragen. Er was een uitstalling van mooie maar ook heel lelijke artefacten op het gebied van de beeldende kunst, de architectuur, de mode en de industriële en ambachtelijke vormgeving, waar ik weinig lijn in kon ontdekken.